

M A G Y A R

KÖZMONDÁSOK KÖNYVE.

A

KISFALUDY - TÁRSASÁG

MEGBIZÁSÁBUL

SZERKESZTI ÉS KIADJA

ERDÉLYI JÁNOS.

PESTEN,

NYOMATOTT KOZMA VAZULNÁL.

1851.

ELŐSZÓ.

E gyűjteménynek már ezelőtt három esztendővel kellett volna megjelenni, s vele bezáratni, legalább egy időre, azon munkálatoknak, melyekkel a Kisfaludy-Társaság engem bízott meg a népi irodalom körül. Az idők erősebben hangzottak, mint hogy a népi elme ily naiv szülöttei avagy fél kedvvel is vétessenek vala s ime csak most lép világ elé e könyv.

Noha irodalmunk azelőtt s azóta is vett már ily nemű gyűjteményt, de velem parancsolt a kötelesség egyfelül, míg a kezdett vállalat kiegészítése másfelül. S bár volt is gyűjtemény, mind a mellett magam valék gyűjtő eredetileg a népből először, s csak azután folyamodtam tisztelt elődimhez, s jegyzeteimhez.

Ide valók Szenczi Molnár Albert, Kresznerics és legújabbán Czuczor szótári dolgozataik, aztán a valódi gyűjtők: Kis-Viczay, Kovács Pál, Baróti Szabó, Faludi, Szirmay Antal, Dugonics, s elvégre Ballagi Mór, kiket, több írókkal együtt e könyv végire függesztett értekezésemben szíves hálával említek, s irodalmilag méltatni kötelességemnek tartok.

Az egyes közmondások végén felülő betűk már eme tisztelt nevek közül egyik vagy másakra való vonatkozások; miben czélem volt divatát és egyuttal urát is adni némely közmondásoknak, és feltartani ama nevek emlékezetét, mint e részben tiszteletünkre méltókét. E szerint *M. Molnár Albert*; *P. Pázmán*; *KV. Kis-Viczay*; *ML. Mikes Levelei*; *F. Faludi*; *K. Kovács Pál*; *Sz. Szirmay Antal*; *D. Dugonics*; *B. Ballagi Mór* — neveik s illetőleg munkáik első betűi.

Könyvem tárgyas betűrendben van adva, kikeresvén, a mint jónak láttam, a főszót, melyen az értelmi súlyt feküdni hittem.

Számok a közmondások után jelentik a rokon vagy többnyire ugyanazon jelentésű közmondásokat.

Néhol latin, német és franczia közmondásokat is oda mellékeltem, mennyiben a miénk egyforma szerkezetű egyikkel vagy másikkal.

Igen sokat önállólag magyaráztam leginkább nemszületett magyar olvasókért; hol mások világítását elfogadhatám, megjelölém s említém; de némely közmondásokat magam fejtül másképen is irtam le, hallomásbul vagy másoktól vett adomákkal az élethez s történethez kötöttem.

A mit irodalmi szempontbul el kellett mondani, röviden egy értekezésbe foglalám; nézetek, az ítésetek figyelemét igénylők. Mert vajha ne maradna e könyv, mint maradt a „Népdalok és mondák“ *három* kötete, kritikai szó s bírálat nélkül mind e mai napig. Azt kellene hinnem: magamnak gyűjtök, magyarázok, ha kritikánk hanyagságában okot nem lelnék. Azonban ez még szomorítóbb; holott kölcsönös felvilágosítások mi szép fejlődésbe hozhaták vala 1846 óta az irodalom e nemét, mely nekünk igen új és örökleg megifjuló; önismei s aesthetikai tekintetben gyümölcsözőbb minden európai nép- és széptanoknál.

Tisztelettel veszem ki Henszlmann Imrét, ki a népmeséket összehasonlító kritikával kísérté, méltatta s a tudomány világába felavatta.

Szívesen említem Fekete János és Kelecsényi József urakat elvégre, kik e könyv megjelenendésének híre után, amaz fehérmegyei, emez nyitravidéki népből leírt közmondásokat küldének azonnal s midőn nekik köszönetet mondok, egyszersem felhivom a *népi irodalom barátit*: jegyezzenek össze minden ily elemi töredéket hogy legálább meglegyenek azon időre, mikor isten jobban adja.

Pest, marc. 15. 1851.

Erdélyi János.

A. Á.

1. A b a nem posztó. D. (2085. 4230.)

Aba közönséges durva posztó, melyből hajdan a cselédek ruhái készítették. — Aba faj, posztó nem. Mikor a faj és nem (species et genus) a tagadó nem (non) szóval köttetnek össze, az mindig rosztat, kevés becsüt jelent a magyar közmondásokban, p. „kása nem étel; egres nem szőlő“ stb., mintha mondatnék: a kása rossz étel, az egres rossz szőlő.

2. Lesz még A b á n bucsu.

3. A b a j g a t, megabajgat.

Szirnay szerint Aba király idejéből maradt fel, ki előbb Péter királyt, őt pedig ez üzte el a magyar trónról. Jelenlét méltatlan, kegyetlen bánásmódot.

4. A b a u j b a küldeni.

Veszprém megyei szójárat. — Egy ifju, levelet írván egy leány szüléinek, kérte őket nyilatkozásra: hozzá adják-e vagy nem leányukat, mert ha igen, ő Pesten marad lakni, ha nem, akkor megy Abaujba, hol reá hivatal vár. A szülék röviden így válaszoltak kitérőleg: csak menjen Abaujba. Ezóta „Abaujba küldeni“ am. kosarat adni.

5. A k i a - t mond, b -ét is kell mondani.

6. Az öreg a - t sem ismeri.

7. Az csak a b c - e.

Könnyen tudható dolog. —
Mi is tudjuk az abc-ét. ML.

8. Az abc-ét sem tudja, mégis

{ katedrába áll.
 { papolni akar.

9. Annyit tud hozzá, mint tyuk az abc-éhez. (455.)
10. Nem teszi az ablakába.
Oly levélre mondják, mely haraggal, szemrehányással van írva.
11. Ha ablakkal beéred, ne nyiss kaput sziveden.
12. Kinek isten akarja, az ablakon is beveti.
13. Ablakon hányják be neki.
Nem is tudja, honnan és hogyan boldogul. Szerencsés.
14. Téli ablak.
Azaz pápaszem.
15. Se kin, se ben mint az ablakfa.
16. Legjobb ostor az abrak.
17. { Sokat viselt abrosz végre } szöszszé válik.D.
{ A mely abroszt sokan viselnek, }
18. Ismerem az abroszt, szöszből fonták.
Alacson származású kevélyre mondatik.
19. Más abroszához törli kését.
20. A sáhos abrosznak szebb a színe mint a viszája.
21. Keskeny az abrosz.
Nagyobb a pompa, mint megbírná a ház.
22. Aczél a jó, de kovája rozsz.
Mintha mondatnék: „a cél, a jó,” mit a másik, hívén, hogy aczélről van szó, így pótola ki: „de kovája rozsz.”
— Jelentése: a cél jó, de rozszak az eszközök, vagy egyik eszköz jó, a másik rozsz.
23. Aczél anyának tüzkő a leánya.
24. Azt se mondta: cseréljünk aczélt.
25. Könnyebb az aczélt eltörni mint meghajtani.
26. Aszonymak minden fazékoldal aczél.
27. A ki kérdi, kell-e? nem örömet ad. K.
28. Ha adsz, adj jó szívvvel.
29. Adj, uram isten, de hamar.
Van néhány km., mely elé vagy után mindig oda teszi az idéző: „mint a cigány mondja.” Ez is olyan.
30. Nem úgy adja a mint árulja.
Nem akarja maga se, hogy mind higgyük, a mit beszél.
31. Ha adhatsz, maradhatsz. (4047.)
32. Könnyü adni, a mi nem kell.

33. Szép ott adni, a hol senki se kér.
 34. Ugy adom a mint vettem.
 35. Ki nem akar adni, azt mondja: nincs.
 36. A mit ott adnak, kés nélkül is megeheted.
 37. Add ki, a mit bevettél.
 38. Minemű az „adjon isten,” olyan a „fogadj isten.”
 39. Könnyű a másébul a d a k o z n i.
 40. Fülíg a d ó s.
 Német: Verschuldigt bis über die Ohren.
 41. Lelkével is adós.
 Latin: Animam debet.
 42. Adós, fizéss. (734.)
 43. Sarkalással szokott adós jól fizetni. KV.
 44. Ki vagyonánál többel adós, semmie sincs.
 45. Ha valaki egy krajczárral adós, meg kell kérni; ha egy kis pénzzel adós, azt már nem illik megkérni, hanem mindig görbén kell nézni az olyan emberre. Sz.
 46. Adósa vagyok.
 Vétett ellenem, boszut kell állnom érte.
 47. { Szalma a d ó s s á g n a k polyva interese.
 { Bizonytalan adósságnak szalma a kamatja. K.
 48. Pénzzel, nem busulással fizetik az adósságot.
 49. Régi adósság annyira fölmegy, hogy utoljára el sem éred.
 50. Szórja, mint katona az ad t á t. (4177.)
 51. Czifrán adtáz, a ki megszokta.
 Némely káromkodásaiban „adta” igét használ a magyar; innen adta am. szitok; adtáz am. szitkozódik.
 52. Tömlöczben is adtáz.
 53. Nem addig van a!
 54. Kan a g á r a vendég, komondor a gazda. (445.)
 55. Nyul után bottal veri az agarat. (1942.)
 56. Nem örülnek a nyulak, midőn az agarak fiadzanak.
 57. Hátrább az agarakkal.
 58. Nagy böcsülete mint a téli agárnak.